

Jørn Ljunggren og Marianne Nordli Hansen (red.)

Arbeiderklassen

CAPPELEN DAMM AKADEMISK

© CAPPELEN DAMM AS, Oslo, 2021

ISBN: 978-82-02-70972-3

1. utgave, 2. versjon

E-utgaven baserer seg på 1. trykte utgave, 978-82-02-64624-0,

Cappelen Damm Akademisk 2021

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med forlaget er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Elektronisk tilrettelegging: [Bøk Oslo AS](#)

Omslagsdesign: Kristin Berg Johnsen

Sats/design: [Bøk Oslo AS](#)

Forfatterne har mottatt støtte fra Norsk Forskningsråd/NFR underveis i prosjektet.

Dette er en fagfellelvurdert vitenskapelig antologi.

www.cda.no

akademisk@cappelendamm.no

Cappelen Damm AS er sertifisert iht. FSC®, PEFC og Miljøfyrtårn.

Symbol for bærekraftig skogbruk

Innhold

Forord	13
Kapittel 1	
Å åpne opp arbeiderklassen	17
<i>Jørn Ljunggren</i>	
Rekruttering til en mangfoldig arbeiderklasse	19
«Ny» eller «gammel» arbeiderklasse?	21
Den «nye» arbeiderklassen – etnisitet, innvandring og organisering	22
Den «gamle» arbeiderklassen – bygdemenn og håndverkermenn	24
Materielle forhold og helse	26
Anerkjennelse og synlighet	28
Media	29
Politikk og tillit	31
Avslutning	33
Kapittel 2	
Arbeiderklassen i Norge	35
– definisjon, sammensetning og endring	
<i>Marianne Nordli Hansen og Jørn Ljunggren</i>	
Klassisk og moderne klasseteori	36
Operasjonalisering av klasse – ORDC-modellen	38
Eksklusjon og sosial lukning	40
Klasse og yrke	42
Endring i classesammensetning 1980–2017	44
Velferdsmottakere – del av arbeiderklassen eller egen klasse?	47
Rekruttering til velferdsmottak	50
I hvilken grad utgjør innvandrere den nye arbeiderklassen?	53
By og bygd	55
Klasseforskjeller i økonomi	57
Avslutning: Hvem er den norske arbeiderklassen?	60

Kapittel 3

Arbeiderklassen og sosial mobilitet	61
<i>Marianne Nordli Hansen og Stian Aleksander Uvaag</i>	
Livssjanser og klasseformasjon	61
Klassestabilitet og intergenerasjonell mobilitet	63
Klasseformasjon, klassekultur og klassebevissthet	65
Nye uttrykk for klasseformasjon i arbeiderklassen?	66
Intragenerasjonell mobilitet	67
Data og metode	68
Flyten ut av arbeiderklassen	69
Klassebakgrunn, utdanning og sosial mobilitet	73
Klasseformasjon – flyten inn i arbeiderklassen	77
Intragenerasjonell mobilitet	81
Avslutning	88

Kapittel 4

Klassetilpasset rådgivning i skolen	91
<i>Aurora Berg</i>	
Introduksjon	91
Skolerådgivning og utdanningsvalg i Oslo	92
Sosial ulikhet i utdanningssystemet	93
Data og metode	95
Ulike foreldre, ulike involveringspraksiser	96
Normen om høyere utdanning	98
Fortellinger om elever som velger yrkesfag	101
En dikotom forståelsesramme	103
Klassetilpasset rådgivning?	105
Konklusjon	107

Kapittel 5

Bortskjemte nordmenn og sultne innvandrere	109
Arbeidsgiverpreferanser og betydningen av etnisitet i norske arbeiderklasseyrker	
<i>Jon Horgen Friberg og Arnfinn H. Midtbøen</i>	
Innledning	109
Teoretiske perspektiver	110
Data og metode	112
Strukturelle betingelser og arbeidsdeling i tre ulike bransjer	113
Empiriske analyser	116
Diskusjon og implikasjoner	122

Kapittel 6

Fleksibel bemanning og fragmenterte fellesskap på hoteller og varelagre ... [127](#)

David Jordhus-Lier og Anders Underthun

Tidshorisonter og stedstilknytning [127](#)

Fleksibel arbeidskraft på en armlengdes avstand [130](#)

Innenfor eller utenfor? [133](#)

Flyktighet i ulike former [136](#)

Samholdet i mangfoldet [140](#)

Konklusjon [143](#)

Kapittel 7

De transnasjonale arbeiderne [145](#)

Multiple klasseposisjoner, identiteter og strategier

Johan Fredrik Rye

Klassereiser på tvers av landegrensene [145](#)

De nye transnasjonale arbeiderne [146](#)

Nye og flerfoldige klasseslithørigheter [151](#)

Sted eller klasse? Fragmenterte lokalsamfunn [155](#)

Klasse i «transnasjonale» nasjoner [158](#)

Oppsummering og konklusjoner [159](#)

Kapittel 8

Oljearbeiderne – samfunnsbyggere eller bremseklosser? [163](#)

Camilla Houeland & David Jordhus-Lier

Innledning [163](#)

Det historiske utgangspunktet [165](#)

Klimabevissthet og en ny rolleforståelse [172](#)

Aktørskapet i fortellingen [180](#)

Intervjuer [182](#)

Kapittel 9

Klasserelasjoner i skogbygdene og (den nye?) arbeiderklassen [183](#)

Ketil Skogen og Olve Krange

Prolog: Julussa forever! [183](#)

By mot land? [184](#)

Forskning på bygda [185](#)

Arbeiderklasse i endring [186](#)

Entré: en moderne og ekspansiv middelklasse [190](#)

Interessestetninger og konvergens [192](#)

Reprise med Kjell Vidar	194
Konstruksjon av et truet fellesskap	195
Epilog: Tilbake til Julussa	196

Kapittel 10

Hvordan skape en arbeidskar	197
--	-----

Jørn Ljunggren

Innledning	197
Fra feie Brett til selvstendighet	199
Innsats	202
Læremesteren: omsorgsfull eller oppdragende	205
Kjerringer, mammagutter og menn	207
Å skape en arbeidskar	209

Kapittel 11

Forhandlinger om «hvithet» og «norskhet» i servicebransjen	213
---	-----

Sabina Tica og Live Kjos Fjell

Introduksjon	213
Teoretiske perspektiver	216
Metodisk fremgangsmåte	218
Empirisk analyse	219
Avslutning	227

Kapittel 12

Mellom fagarbeid og løsarbeid	233
--	-----

Kan byggfagene i Norge forsvinne?

Hedda Haakestad

Hva er et fag?	236
Case, data og operasjonalisering	240
Splittes byggfagene opp?	242
Institusjonell endring eller stabilitet?	
Fagopplæring og fagforeningsdekning på 2000-tallet	245
Fagarbeiderkollektiv under press	248
Avslutning	253

Kapittel 13

Hverdagsmotstand: den skjulte kampen om anerkjennelse	257
--	-----

Julia Orupabo

«Hverdagsmotstand» – å synliggjøre motstanden på bakrommet	259
Metode – etnografi	260

Motstand mot «styringshierarkiet»	261
Å ta tiden tilbake	262
Motstand mot «profesjonshierarkiet»	266
Etniske forskjeller, motstand og underordning	268
Oppsummering og konklusjon	270

Kapittel 14

Uførhet og dødsrisiko i arbeiderklassen	273
--	-----

Hva betyr arbeidsmiljø og arbeidsforhold?

Espen Dahl, Jon Ivar Elstad, Åsmund Hermansen og Kjetil A. van der Wel

Introduksjon	273
Bakgrunn og problemstilling	273
Tilnærminger til å forklare klasseulikheter i helse	276
Helseatferdens betydning	278
Forskning om arbeidsforhold, arbeidsmiljø og helse	280
Data, forskningsspørsmål og analysestrategi	282
Forklarringsvariabler: yrkesklasse, arbeidsmiljø, utdanning	283
Resultater	284
Avsluttende diskusjon	289

Kapittel 15

Arbeidere og yrkesstatus i Likhets-Norge	293
---	-----

Håvard Helland og Jørn Ljunggren

Introduksjon	293
Yrker og yrkesstatus	294
Sosiale forskjeller i vurdering av yrkesstatus	297
Likhet, yrkesstatus og hypoteser	299
Metode og analytisk tilnærming	301
Resultater	303
Oppsummering og diskusjon – fra «er» til «bør»	310

Kapittel 16

Samfunnets usynlige førstelinje	313
--	-----

Emosjonelt arbeid som kilde til yrkesstolthet blant butikkansatte og frisører

Sabina Tica

Introduksjon	313
Teoretiske perspektiver	316
Metodisk tilnærming	319
Analyse	320
Avslutning	327

Kapittel 17

Arbeidsliv, arbeidsfolk og klasse i norske aviser 331

Elisabeth Eide og Tine Ustad Figenschou

Analytisk rammeverk: fra profesjonalisering til avspesialisering av journalistikken? 332

Metode og data: innholdsanalyse og intervjuer 335

Hovedfunn 336

Konklusjon: repolitisering og politisk presserenessanse? 349

Kapittel 18

«Dårligere borgere?» 353

Arbeiderklassen i den moderne offentligheten

Jan Fredrik Hovden

Innroduksjon 353

Å tenke offentlighet uten å tenke politisk 355

Rommet av offentlighetens livsstiler 356

Klassene i offentligheten 361

Den usynlige arbeiderklassen 367

Konklusjon 368

Kapittel 19

Politiske klasseforskjeller i Norge 371

Arbeiderklassens stemmegivning og politiske holdninger

Peter Egge Langsæther

Innledning 371

Klassepolitikk – på vei ut? 372

Nye politiske dimensjoner og partier 373

Data og metode 375

Resultater 377

Konklusjon 388

Kapittel 20

Politisk fremmedgjøring og retten til å ha en mening 391

Klasseskiller i hvem som svarer «vet ikke» på politiske spørsmål

Vebjørn Nordhagen

Innledning 391

Politisk deltakelse og sosial klasse 394

Retten til å ha en mening 394

Hva kan «vet ikke»-svar fortelle oss om politisk deltakelse? 397

Data og metode 398

Resultater	400
Diskusjon	407
Avslutning	409
Kapittel 21	
Tillitsfulle vinnere?	411
<i>Klasseforskjeller i tillit blant oslounngdom</i>	
<i>Patrick Lie Andersen og Jørn Ljunggren</i>	
Innledning	411
Sosial og institusjonell tillit	412
Sosial ulikhet i tillit - vinnerhypotesen og sosial klasse	413
Hvorfor har «vinnere» høy tillit? Sosialisering og erfaring	415
Data og metode	419
Begrensninger	423
Resultater	424
Diskusjon og konklusjon	428
Forfatterpresentasjon	433
Litteraturliste	435
Stikkord	485

Forord

I diskusjoner om sosial ulikhet sies det ofte at det viktigste skillet er mellom de som står innenfor og de som står utenfor arbeidslivet. Dette tilhører kategorien av utsagn som ikke er feil, men som samtidig er så generelle at de tilslører veldig mye annet som er viktig. En kunne for eksempel også si at det viktigste skillet hva gjelder sosial ulikhet, finnes mellom den eliten som er på toppen av inntekts- og formueshierarkiene, og alle andre. Selv om både de som er utenfor arbeidslivet og elitene selvsagt er viktige for spørsmål om sosial ulikhet, utgjør de likevel relativt små ytterpunkter: De aller fleste menneskene i Norge tilhører ikke disse gruppene, men befinner seg et sted mellom dem. I denne boka fokuserer vi på den største av disse gruppene som verken er rike eller har ramlet utenfor arbeidslivet, nemlig arbeiderklassen. I motsetning til tidligere tiders store interesse for spørsmål om denne klassens arbeidsvilkår, levekår, organisering, politiske holdninger og politiske mobilisering, har arbeiderklassen de siste tiårene sjeldnere blitt tematisert. Vårt bidrag her er å løfte slike spørsmål fram igjen.

Selv om vi tar opp spørsmål med vedvarende betydning, har det vært viktig for oss at forståelsene og analysene skal tilpasses en ny tid. Historien vil alltid være med, men om vi skal forstå dagens arbeiderklasse bedre, må den også plasseres i dagens kontekst. Både definisjonen av arbeiderklassen, tilnærmingen til den, og avgjørelser om hvilke undersøkelser som er mest interessante, må ta utgangspunkt i endringer av arbeidslivet og i sammensetningen av klassen. Det gjør denne boka. Ikke minst gjennom å demonstrere at forskning på klasseulikhet og ulikhetsforskning som tar for seg forskjeller mellom majoritet og minoritet ikke bør behandles som atskilte felt. Vi fyller derfor ikke bare et kunnskapshull med ny empiri, men vi gjør det også på en ny måte, gjennom å ta andre former for ulikhet for alvor inn i analysene av arbeiderklassen.

Boka springer ut av et større tverrfaglig forskningsprosjekt med målsetning om å «pakke ut» den nåtidige norske arbeiderklassen.¹ Selv om vi var svært godt fornøyde med forskergruppa som satte i gang prosjektet i 2017, har vi også fra starten vært bevisste på at det er begrenset hva noen få forskere kan få til. Vi gikk derfor relativt tidlig i gang med å invitere inn en rekke eksterne forskere til å bidra til en mer omfattende publikasjon, hvor andre deler av arbeiderklassen kunne belyses og andre spørsmål besvares enn det forskergruppa hadde anledning til. Totalt landet vi på 21 kapitler, som på ulikt vis tar for seg hele eller deler av den norske arbeiderklassen. Til sammen har intet mindre enn 27 forskere bidratt i boka og sørget for at vi kunne ha den faglige bredden og ekspertkompetansen som var nødvendig for å kunne pakke arbeiderklassen ut av (den faglige) glem-selens slør. Tross bokas brede orientering og variasjon i teoretiske innfallsvinkler, kunne den likevel tatt for seg andre deler av arbeiderklassen, reist andre spørsmål og inkludert andre bidragsytere. At den likevel er så omfattende, med så mange bidragsytere, viser at det tross alt er stor faglig interesse for spørsmålene boka tar opp. Dette har gjort det til en takknemlig oppgave å koordinere forskningsbidragene, fra å finnes i delvis atskilte fora, til å utgjøre en samlet publikasjon.

Under arbeidet med boka ble verden truffet av en pandemi. Selv om det i enkelte av bidragene reflekteres over pandemiens konsekvenser, beskrives og analyseres arbeiderklassen i denne boka i hovedsak med utgangspunkt i en situasjon hvor Norge (og verden) ikke sto i en pandemi. En kan derfor spørre seg om hvorfor boka ikke er mer orientert mot å ta for seg betydningen av pandemien for arbeiderklassen. Til det kan vi si at forskningen bak de fleste av bokas kapitler i all hovedsak var ferdige da pandemien traff oss. I skrivende stund ser det også tross alt ut til at vi skal tilbake til en situasjon uten pandemi om ikke altfor lenge. Selv om pandemien er høyst relevant for den norske arbeiderklassen, og også kan komme til å påvirke arbeiderklassen etter pandemien, tror vi analysene her står seg – da de belyser mer generelle trender og fenomener. I løpet av 2020 har det også blitt tydelig at noen av de desidert største byrdene under pandemien tilfaller dem som tilhører arbeiderklassen – noe som kan bety at konklusjonene i våre analyser får enda større aktualitet i en situasjon med pandemi. Vi håper det også vil komme andre forskningsbidrag som fokuserer på, og belyser, konsekvenser av pandemien for arbeiderklassen i en

1 «Unpacking the modern working class: Life chances, social cohesion and recognition in an age of migration». Finansierte gjennom VAM-programmet til Norges forskningsråd. Prosjektnummer: 270860

større bredde. Ikke minst har situasjonen under pandemien illustrert at bruken av ulike grupper av utenlandske gjestearbeidere, arbeidsbetingelsene deres og forholdene de lever under, blir særdeles viktig å forfølge i et klasseperspektiv. Denne boka utgjør etter vårt syn et solid skritt i den retningen.

Vi er svært takknemlige overfor alle forskerne som har tatt seg tid til å være med på denne faglige dugnaden, og som har holdt ut interne og eksterne kritiske fagfeller, revisjoner og uforutsette utsettelse. De eksterne fagfellene skal selvsagt også takkes. Vi vil slutt ikke minst takke de dyktige folkene i Cappelen Damm Akademisk: Ingvill Christina Goveia, som har bidratt til språklige forbedringer, manusredaktør Natasja Harung, som har hatt full kontroll på utallige manus, og forlagsredaktør Dorte Østreng, som har støttet arbeidet gjennom hele prosessen.

Oslo, 22. desember, 2020

Jørn Ljunggren og Marianne Nordli Hansen

KAPITTEL 1

Å åpne opp arbeiderklassen

Jørn Ljunggren

Arbeiderklassen har gjort et betydelig comeback i offentligheten det siste tiåret. Til tross for en mer langvarig oppmerksomhet rundt sosial ulikhet knyttet til inntekt, migrasjon, kjønn og arbeidslivstilknytninger var det først i kjølvannet av en rekke uventede utfall av politiske valg i Vest-Europa og USA at arbeiderklassen igjen havnet på agendaen. Samfunnsforskningen hadde imidlertid relativt lite å tilby av oppdatert kunnskap om spørsmålene som ble aktualisert: Fantes det likevel arbeidere som kunne utgjøre en politisk kraft? Er det noen igjen i samfunnspyramiden mellom middelklassen og de fattige, også i «utdanningssamfunnet» Norge? Hvem er i så fall disse folkene? Hva mener de, og hvordan har de det?

I denne boka tas både disse og en rekke andre spørsmål om arbeiderklassen på alvor. Mer konkret utforsker vi arbeiderklassen gjennom fem overordnede temaer. For det første undersøkes *rekrutteringen til og sammensetningen av dagens arbeiderklasse*. Når standardarbeideren har forduftet, og «alle» har høyere utdanning, finnes det da en arbeiderklasse? For det andre tar vi i direkte forlengelse av dette for oss *diskusjonen om vi burde snakke om en «ny» arbeiderklasse*, hovedsakelig bestående av innvandrere, eller en «gammel» arbeiderklasse sammensatt av «restene» fra tidligere tider. Sentrale spørsmål her er betydningen av etnisitet, innvandring, kjønn og fagorganisering i ulike arbeidslivsrelasjoner og på ulike steder i landet. Det tredje hovedtemaet handler om hva vi kaller *materielle forhold og helse i arbeidslivet*, og tar for seg spørsmål om arbeideres jobbsikkerhet, inntektsforskjeller og betydningen av arbeidsmiljø for ulikheter i uførisisiko og forventet levealder. Det fjerde hovedtemaet består av spørsmål knyttet til *anerkjennelsen av arbeiderklassen og dens synlighet*. Hva slags status tilskrives arbeideryrker, og hva tenker arbeiderne selv om dette? Hvor synlige er arbeidere i media, og hvilket forhold har de selv til nyheter og offentligheten?

Til sist tar vi også for oss spørsmål direkte knyttet til *politikk og tillit*. Er det klasseforskjeller i politiske holdninger og stemmegivning i Norge? Opplever folk i arbeiderklassen at de er like berettiget som folk i andre klasser til å ha politiske meninger? Er det klasseforskjeller i tilliten ungdom har til hverandre og til det politiske systemet?

Å hevde at arbeiderklassen har vært helt fraværende i academia de siste tiårene, ville være en overdrivelse. Omtrent like ofte som arbeiderklassen er blitt sagt å være avgått ved døden, har det dukket opp publikasjoner som hevder det motsatte. Enten ved å vise til at den har kommet tilbake i en helt ny utgave, eller ved å hevde at den egentlig aldri har forsvunnet, men bare er blitt glemt. Samfunnsendringer knyttet til for eksempel teknologisk utvikling, utdanningsvekst, innvandring og globalisering betyr at også de sosiale ulikhetene kan endre seg, ta nye former og komme til uttrykk på andre måter. Men at det er blitt færre industriarbeidere, betyr ikke at arbeiderklassen er borte. *Endring* utgjør et sentralt premiss for denne boka, hvor målet er å presentere en oppdatert forståelse av arbeiderklassen i Norge – en forståelse som på den ene siden ikke fornekter endringer, og som tar høyde for at det er flere viktige faktorer for sosial ulikhet som virker samtidig, men som på den andre siden også holder fast ved at klasseperspektivet tilbyr en viktig inngang til disse ulikhetene.

At store samfunnshendelser kan snu om på offentlighetens – og forskeres – oppmerksomhet, ble ikke minst illustrert gjennom hvordan koronapandemien førte til at en stor gruppe arbeidere ble løftet opp i en posisjon der jobben deres plutselig ble offentlig definert som å være såkalt samfunnskritisk arbeid. Mens det «å sitte i kassa på Kiwi» tidligere har fungert som en advarsel til ungdom som ikke satser på utdanning, (se kapittel 16, av Sabina Tica), sto plutselig folk på balkongene sine og klappet for folk i helsevesenet og andre som holdt samfunnet i gang. Sentrale spørsmål i klasseforskningen ble altså aktualisert: Hva slags synlighet og anerkjennelse har og får arbeidere? Hvordan blir de sett på av andre, og hvordan opplever de selv at andre ser på dem og deres yrke?

Om koronapandemien innledningsvis førte til at en rekke arbeideryrker ble løftet fram som viktige, så har den også synliggjort betydelige sosiale forskjeller, både i hvem som lettest kunne beskytte seg mot å bli smittet ved å gjøre jobben sin hjemmefra, og i hvem som ble permittert (Bratsberg et al., 2020).

Et stadig tilbakevendende skille når det snakkes om sosial ulikhet og klasse, handler om forskjellen mellom det materielle og det kulturelle. Dette skillet sto sentralt allerede i Marx' klasseanalyse, der vi svært forenklet kan si at det

kulturelle (normer, ideer og åndslivet mer generelt) ble bestemt av det materielle (eiendomsforhold) (Marx, 1970). I senere klasseteorier har skillet mellom og vektleggingen av de to elementene vært annerledes, og selv om noen vil se bort fra kultur i analyser av klasse (Goldthorpe, 2007), har den likevel vært til stede i en eller annen form i bredere tilnærminger til ulikhet (f.eks. Giddens, 1973; Weber, 1978; Bourdieu, 1984; Grusky & Galescu, 2005; Massey, 2007). Av viktighet her er imidlertid den relativt brede enigheten innenfor studier av lagdeling om at «begge deler» må med dersom vi skal oppnå en bedre og bredere forståelse av sosial ulikhet. Det betyr at verken «rene» økonomiske forskjeller på den ene siden eller isolerte livsstilsforskjeller på den andre i seg selv vil gi oss en god nok forståelse av arbeiderklassens «situasjon» (jf. Inglehart, 1999; Flemmen, 2013).

I løpet av denne bokas 21 kapitler tar forfatterne for seg arbeiderklassen gjennom flere tilnærminger, og de retter søkelyset mot forskjellige viktige fenomener og prosesser. Folks ressurser, gleder, sorger, ønsker og problemer – kort sagt deres livsformer – skjer nemlig ikke innenfor én «variabel», men er flettet i hverandre på kompliserte måter. Det gjør det vanskelig, men ikke umulig å studere sosial ulikhet. Denne boka er et eksempel på hvordan klasseanalyse kan ta for seg ulike aspekter ved folks liv og kan gjøres på flere måter. Utgangspunktet for boka har derfor ikke vært at alle bidragsyterne har vært nødt til å benytte én bestemt og streng definisjon av arbeiderklassen som redaktørene har delt ut på forhånd,¹ men å undersøke noen av de ulikhetsprosessene som faglærte og ufaglærte arbeidere i ulike yrker inngår i. Resultatet illustrerer tydelig hvordan dagens Norge er preget av en systematisk ulik fordeling av ressurser og makt. Folk og grupper i ulike posisjoner har ulike livssjanser og forskjellige livsformer.

Rekruttering til en mangfoldig arbeiderklasse

At arbeiderklassen i dagens Norge skiller seg fra tidligere tider, er tydelig på mange områder. Sammenliknet med sosiologiske bidrag som på ulikt vis tar for seg arbeiderklassen i Norge i 1960-, 1970- eller til og med begynnelsen av 1980-årene (f.eks. Lysgaard, 1961; Ramsøy, 1977; Colbjørnsen, Hernes & Knudsen, 1982; Lindbekk, 1983; Ringdal, 1990), er det store forskjeller på flere relevante områder. Ikke bare er mye industri og mange arbeidsplasser (og dermed arbeiderklassen, vil noen si) flyttet utenlands. Det har også skjedd en endring i hva slags arbeid som utføres av folk med fagutdanning og av ufaglærte. Mens

industriarbeidsplassene er blitt færre, har det vært både en omfattende teknologisering og en voldsom vekst i servicesektoren, og dermed en endring i hvilke faglærte og ufaglærte yrker som faktisk eksisterer (se kapitlet til Hansen og Ljunggren). Om det er fortidens arbeiderklasse, som Karin Sveen (2000) omtalte som å «lukte av mann, møkk og metall», som er referansepunktet, så er det ikke så rart at mange oppfatter at arbeiderklassen er et tilbakelagt kapittel. «Standardarbeideren» – den hvite industriarbeidermannen – har på langt nær forsvunnet, men utgjør i betydelig mindre grad nettopp en slik standard (Ellingsæter, 2017, kapittel 7; Kjeldstadli, 2018, kapittel 13).

Akkurat hvordan denne utviklingen har vært, altså hvilke yrker som var og er mest fremtredende i arbeiderklassen for både kvinner og menn, behandles mer inngående i kapittel 2 (av Marianne Nordli Hansen og Jørn Ljunggren). Et sentralt spørsmål innenfor studier av sosial ulikhet handler imidlertid ikke bare om størrelsen på eller sammensetningen av klasser. Vel så viktig er spørsmål om hva folks sosiale bakgrunn – deres foreldres yrkesposisjon – betyr for hvor de selv havner (Hjellbrekke & Korsnes, 2012). Vi skal ikke her gå inn på ulike tilnærminger til spørsmål om rettferdighet, men det står likevel fast at mange vil vurdere klasseforskjeller som mindre betydningsfulle dersom det enten er vilkårlig hvem som havner hvor, eller dersom ens posisjon i hierarkiet skyldes egen innsats, egne valg og egne preferanser. Sagt på en annen måte er det mange som vektlegger sosial arv, eller reproduksjon, som noe av det mest sentrale i klasseperspektivet, og som derfor undersøker det som gjerne kalles «sosial mobilitet», det vil si bevegelser mellom ulike klasser, enten på tvers av generasjoner eller internt i livsløpet. I kapittel 3 (av Marianne Nordli Hansen og Stian Aleksander Uvaag), undersøkes begge deler i perioden mellom 2003 og 2017, altså både spørsmål om hva slags klasseposisjoner arbeiderklassens barn havner i, hvilken klassebakgrunn de som er i arbeiderklassen har, og hva slags karrieremobilitet som er typisk for unge mennesker som på et eller annet tidspunkt er innom arbeiderklassen.

Endringer i yrkesstrukturen og i hvem som havner i hvilke klasseposisjoner, er selvsagt også nært knyttet til endringer i utdanningssystemet. Og selv om den store utvidelsen her skjedde langt tidligere, for eksempel med etableringen av Lånekassen i 1947, så er også de siste tiårene preget av stor vekst. Norge er nå blitt det mange omtaler som et «utdanningssamfunn». Mens omtrent 11 prosent av befolkningen hadde høyere utdanning i 1980, var andelen økt til over 34 prosent i 2019.² Stadig oftere snakkes det om hvor viktig det er med en høyt

utdannet befolkning, og i mange områder ser dette ut til å danne sterke normer for hva ungdom burde gjøre etter ungdomsskolen. Mens det er bred politisk enighet om at yrkesfagene er viktige, og selv om flere bransjer har stort behov for faglært arbeidskraft, har det i flere fylker vært knyttet store utfordringer til å få nok ungdom til å søke seg til yrkesfag (Hegna & Reegård, 2019; Ljunggren & Orupabo, 2020). Slik kapittel 12 (av Hedda Haakestad) viser, gjelder denne utviklingen ikke minst for byggfagene.

Med utgangspunkt i Oslos tydelige klassebaserte bosetting (Ljunggren, 2017) og de relativt lave søkertallene til yrkesfag tar kapittel 4 (av Aurora Berg) en ny vei inn i det klassiske spørsmålet om «hvordan arbeiderklassebarn havner i arbeiderklassejobber» (Willis, 1977). Gjennom intervjuer med rådgivere på ulike osloskoler får vi innblikk i hvordan sentrale aktører i ungdommers valg – og ikke minst bortvalg – av yrkesfag erfarer denne prosessen, og hvordan ideen om yrkesfag som dårligere enn studieforberedende også er tydelig institusjonalisert.

«Ny» eller «gammel» arbeiderklasse?

Som nevnt innledningsvis kommer fortellingen om dagens arbeiderklasse grovt sett i to hovedvarianter: Arbeiderklassen er enten «ny», eller så har den «kommet tilbake fra glemselen». ³ Enkelt sagt har den første fortellingen som sentralt premiss at arbeiderklassen har forsvunnet sammen med industrien, og at jobbene som i dag befinner seg i nedre del av yrkes- og belønningshierarkiet, utføres av innvandrere, mens arbeiderne med majoritetsbakgrunn har forsvunnet helt. I den forbindelsen har det også i Norge blitt diskutert om det ikke er mer rimelig å snakke om en «klasse av innvandrere» eller en «underklasse» heller enn en arbeiderklasse (Wikan, 1995; Brochmann & Rogstad, 1996; Brox, 1997; Fekjær, 2010).

Den andre fortellingen tar, i likhet med den første, utgangspunkt i at det har vært stor nedgang i klassiske arbeiderjobber, men her er det ikke først og fremst innvandrernes inntog som vektlegges. I stedet pekes det på at det finnes en ikke ubetydelig gruppe «gjenlevende» fra den gamle arbeiderklassen – gjerne hvite (Gest, 2016; Williams, 2017), gjerne menn (Kimmel, 2017), og ikke minst er de sinte for at de er blitt glemt eller oversett (Hochschild, 2016). Denne fortellingen er ikke ny (Lamont, 2000), men den fikk virkelig vind i seilene etter britenes brexitavstemning og etter at Trump vant presidentvalget i USA i 2016, samt at

det mer generelt har vært en økende oppslutning om høyrepopulistiske partier og en vektlegging av det nasjonale (Mann & Fenton, 2017). Den «nye arbeiderklassen» er således egentlig gammel, men den har skiftet politisk fortegn og er slik sett likevel «ny» (Lykkeberg, 2008; Isenberg, 2016). Som vi skal komme tilbake til lenger ned, er det ikke urimelig å knytte den økende interessen for arbeiderklassen til dens gjenkomst som «politisk kraft».

Et viktig poeng her er at disse fortellingene ikke trenger å være motsetninger. Som kapittel 2 viser, har det riktignok skjedd betydelige endringer i yrkesstrukturen de siste tiårene – blant annet ved at innvandrere utgjør en stadig større andel av arbeiderklassen utover 2000-tallet – men det er også en betydelig grad av kontinuitet i hva slags yrker som utføres. I stedet for å bygge opp under fortellingene om at innvandrere og sinte, hvite arbeidermenn skulle utgjøre selvstendige klasser, kan det være verdt å minne om at den norske arbeiderklassen aldri har vært så enhetlig som de gamle forestillingene om den skulle tilsi (Kjeldstadli, 2018). På samme måte som klasseforskningen har tatt høyde for at det kan finnes svært ulike posisjoner og situasjoner innad i middelklassen og i overklassen (se kapitlet til Hansen og Ljunggren), kan også arbeiderklassen studeres på en måte som anerkjenner og fanger opp intern heterogenitet. Kapitlene i denne boka viser hvor viktig det er å være sensitiv for hvordan ulike maktstrukturer og -prosesser kan flettes i hverandre og skape bred variasjon i hvordan yrkessituasjoner kan arte seg innad i arbeiderklassen.

Den «nye» arbeiderklassen – etnisitet, innvandring og organisering

Slik flere kapitler i boka vektlegger, er etnisitet, eller synlig minoritetsbakgrunn, langt fra irrelevant, men kan tvert om fungere som uttrykk for en bredere sosial ulikhet. Når det er et statistisk sammenfall på gruppenivå mellom synlig minoritetsbakgrunn på den ene siden og belønninger og kompetanseforskjeller (faktiske eller innbilte) på den andre (Massey, 2007), danner dette et godt grunnlag for at det kan oppstå svært virkningsfulle stereotype oppfatninger om hvordan folk er, og om hva de passer til å gjøre (Orupabo, 2016; Orupabo & Nadim, 2020). Som kapittel 5 (av Jon Horgen Friberg og Arnfinn Midtbøen) viser, har for eksempel arbeidsgivere innenfor fiskeindustrien, hotellbransjen og byggeindustrien klare oppfatninger om hvilken landbakgrunn som passer for de som skal stå i resepsjonen, og om hvem som egner seg best til å rengjøre

hotellrom. De belyser slik sett en viktig komponent i hvordan det kan dannes nisjer for innvandrere – innad i arbeiderklassen eller til og med innenfor konkrete arbeidsplasser.

At etniske skiller kan være virksomme også innenfor samme yrkesgruppe, kommer tydelig fram i kapittel 13 (av Julia Orupabo), om motstand og makt blant helsefagarbeidere som jobber på sykehjem. Ved hjelp av data fra etnografisk feltarbeid viser hun hvordan motstand mot styrings- og profesjonshierarkier skjer i praksis, men også hvordan ansatte med majoritetsbakgrunn og de som har innvandrerforeldre, skiller seg fra dem som selv har innvandret når det gjelder hva slags motstandsstrategier de benytter seg av. Disse etniske skillene handler slik sett ikke først og fremst om ulike kulturelle verdier og væremåter, men om forskjeller i makt og strukturell posisjon. Slik kapittel 6 (av David Jordhus-Lier og Anders Underthun) viser, blir forhandlingsposisjonen til arbeidere ganske så annerledes dersom oppholdstillatelsen er knyttet opp mot et ansettelsesforhold.

I tillegg til at innvandrere kan ha en juridisk status som gjør at de skiller seg fra andre arbeidere i hvordan motstand og forhandlinger kan gjøres, kan det også være forskjeller i interessene til de gruppene som av ulike grunner bare skal være her i en kortere periode, og de som har mer langsiktige planer i Norge, og som slik sett er mer stedfaste (Korbøl & Midtbøen, 2018). Dette kommer ikke minst til syne gjennom hvordan det kan være utfordrende å danne fellesskap på arbeidsplasser der begge grupper er representert, ikke bare i betydningen uformelle sosiale fellesskap, men – og kanskje viktigst – gjennom fagorganisering. Dette dokumenteres ettertrykkelig i kapittel 6 der forfatterne nettopp ser nærmere på hvordan fellesskap på norske hoteller og varelagre er sterkt preget av både fleksibel bemanning og det de kaller fragmenterte arbeidsplasser. Også i kapittel 12 (av Hedda Haakestad) om de norske byggfagenes mulige forsvinning er spørsmål om innvandring, kollektiver og organisering viktig. Den store økningen av innvandrere fra Øst- og Sentral-Europa etter EØS-utvidelsen har ikke bare ført til språklig og sosial segregering på arbeidsplassene, men kommer også tydelig fram i de store forskjellene i fagorganiseringsgrad – mellom folk med ulik landbakgrunn og mellom bransjer som er ulikt påvirket av denne innvandringen.

I kapittel 11 (av Sabina Tica og Live Kjos Fjell), utdypes disse problemstillingene når de undersøker hvordan forskjellsbehandlingen av ansatte med innvandrerbakgrunn i servicebransjen forstås og fortolkes av de ansatte. Hva anser

de ansatte som legitim og illegitim forskjellsbehandling, og hvordan er disse forklaringene knyttet opp til forestillingen om den «ideelle servicearbeideren»? Som Tica og Fjells tema viser, virker forestillingen om den «ideelle servicearbeideren» til å være rasialisert. Om den ideelle servicearbeideren ses på som hvit og norsk kan dette ha implikasjoner, ikke bare for kundeinteraksjonen, men også for ansettelsesprosessen. Gjennom kapittel 7 (av Johan Fredrik Rye) om de «transnasjonale arbeiderne» demonstreres tydelig hvordan østeuropeiske arbeidsinnvandrere i fiskeforedlingsindustrien langs kysten av Trøndelag har flere klassetilørigheter, gjennom hvordan de opererer med «doble referanserammer»; de er arbeiderklasse gjennom jobben de utfører på Hitra, men de kan ha en klar middelklasseidentitet knyttet til sine tidligere posisjoner, eller spesielt når de drar til eller er i kontakt med sine tidligere hjemsteder, for eksempel i Gdansk eller Vilnius. Selv om mange av disse arbeiderne har relativt lange tidsperspektiver, i motsetning til for eksempel sesongarbeidere, viser Rye hvordan den etniske segregeringen som finnes på arbeidsplassene, likevel kan forplante seg til samfunnet utenfor og føre til utenforskap i lokalsamfunnet.

Den «gamle» arbeiderklassen – bygdemenn og håndverkermenn

Gjennom ovenstående skulle det være relativt tydelig hvordan arbeiderklassen nå er langt mer sammensatt enn tidligere, og at det derfor er viktig å tilnærme seg den på måter som kan fange opp noe av denne kompleksiteten – både mellom og innad i klasser. Tross utviklingen med økt innvandring de siste tiårene er det likevel ikke slik at arbeiderklassen, verken den faglærte eller ufaglærte delen av den, domineres av innvandrere (se kapittel 2). Selv om yrkesstrukturen er annerledes enn tidligere, kan vi også finne betydelig innslag av det som i den andre endringsfortellingen vil kalles for «klassiske arbeidere» – i industri og i bygg og anlegg. Rammene for denne boka tillot dessverre ikke egne detaljerte studier av for eksempel verftsindustrien, men verken tradisjonelle arbeideryrker eller tradisjonell arbeiderklassetematikk er likevel fraværende. I kapittel 8 (av Camilla Houeland og David Jordhus-Lier) om oljearbeiderne, går forfatterne rett inn i spørsmålene om arbeideres rolle og posisjon under endrede samfunnsforhold. Hvordan oppleves og fortolkes endringen i posisjon når man går fra å bli sett på som dem som har skapt landets rikdom, til å være syndebukker for klimaendringene?

Som nevnt ovenfor behandles også byggebransjen i boka, for det første gjennom undersøkelsene i kapittel 12 av endringer i byggfagene, der forfatteren i tillegg til å se på hvilke konkrete oppgaver som utføres innenfor faggrensene, også tar for seg både fagenes institusjonalisering gjennom opplæring og organisering og viktigheten av faglig-sosiale kollektiver. Gjennom disse analysene demonstreres hvordan det i dag, som tidligere, er betydelig variasjon mellom byggfagene (jf. Kjeldstadli, 2018). Institusjonaliseringen av fagopplæringen er også sentralt i kapittel 10 (av Jørn Ljunggren), der det argumenteres for at opplæringen i håndverk kan være tett sammenbundet med opplæringen i maskuline praksiser og væremåter. Ved å studere forholdet mellom lærling og læremester forsøker Ljunggren å nærme seg spørsmålet om hvordan en arbeidskar skapes.

I kapittel 9 (av Olve Krange og Ketil Skogen), løftes «klassisk» arbeiderklasse-maskulinitet frem og knyttes an til en annen viktig faktor i historien om en «gjenlevende arbeiderklasse», nemlig arbeiderklassen på bygda. På samme måte som oljearbeiderne i kapittel 8 er på defensiven i møte med økende klimabevisthet, kan arbeiderklassen på bygda sies å stå sentralt i en lang historie knyttet til urbanisering og motstand mot sentralisert makt og innflytelse (Danielsen, 1998; Johansen, 2019; Rokkan, 1987). Dette er ikke minst blitt aktualisert i USA og Storbritannia gjennom hvordan arbeidere bosatt utenfor de store byene, har sluttet opp om henholdsvis Trump og brexit (Hochschild, 2016; Evans & Menon, 2017). Men også i Norge kommer «by mot land»-tankegangen jevnlig til uttrykk, spesielt knyttet til beslutninger som er fattet i Oslo, men som berører større og mindre lokalsamfunn rundt om i landet.

Som det påpekes i kapittel 7, er de sosiale klasseforholdene ofte annerledes i bygdesamfunn enn i de større byene. Spesielt i Oslo (Ljunggren, 2017), men også i andre større byer i Norge er bostedssegregeringen langt mer fremtredende, noe som betyr at barn av arbeiderklassen sjeldnere går på samme skole som barn av foreldre i de øvre klassene (Hansen, 2017), og at folk fra ulike klasser mer generelt har mindre med hverandre å gjøre (Toft, 2018). Som kapittel 2 viser, betyr imidlertid ikke dette at klasseforskjeller er fraværende i mer rurale strøk, selv om størrelsesforholdet mellom klassene er annerledes. I kapittel 9 får vi et innblikk i hvordan de klassiske klasse-motsetningene som finnes på bygda, gjør seg gjeldende i en situasjon hvor mange klassiske arbeiderklassejobber har forsvunnet. Selv om arbeiderklassemenn kan danne en felles front med grunneiere mot den urbane middelklassens politiske og kulturelle innflytelse og slikt sett

inngå i et skjebnefellesskap mot en felles fiende, bidrar dette også til å tilsløre de høyst reelle forskjellene i makt og eiendom som finnes i lokalsamfunnet.

Materielle forhold og helse

Det som her forstås som «materielle» forhold, handler om mer eller mindre håndfaste egenskaper og fenomener knyttet til yrket og dermed til klasseposisjonen. Med yrket følger det bestemte arbeidsbetingelser, et bestemt stillingsvern, en inntekt og (oftest) en avgrenset arbeidstid. Et overordnet spørsmål knyttet til dette kan være om arbeiderklassen materielt sett har fått det verre over tid, når vi sammenlikner den med andre klasser. Alternativt kan det spørres om det kanskje er blitt mer rimelig å si at den ulike fordelingen av byrder og goder i arbeidslivet nå finner sted mellom andre grupper enn mellom klasser. Her finnes det en rekke relevante studier og perspektiver.

Ett aspekt handler selvsagt om inntektsutviklingen for arbeiderklassen, eller for ulike deler av den, sammenliknet med andre grupper. Tidligere analyser har vist at de 30 prosent som har lavest lønninger, hadde reallønnedgang i perioden mellom 2013 og 2018, og at den samme utviklingen var tilfellet for en rekke yrkesgrupper i perioden mellom 2015 og 2019 (Statistisk sentralbyrå, 2020b). Ikke minst gjaldt dette, som forfatterne i flere kapitler er inne på, en rekke yrker i byggebransjen (Bratsberg & Raaum, 2012), som etter EU- og EØS-utvidelsen fra 2004 har vært utsatt for massiv arbeidsinnvandring og et frislipp i bemanningsbransjen (Eldring & Ørjasæter, 2018). I kapittel 2 undersøkes også klasseforskjeller i både inntekt og formue.

Et annet relevant spørsmål som dukker opp i konteksten av økningen i arbeidsinnvandring og liberaliseringen av bemanningsbransjen, er om det også har foregått det som gjerne kalles en dualisering, eller segmentering, av arbeidsmarkedet (Häusermann & Schwander, 2012). Svært forenklet kan dette beskrives som at arbeidsmarkedet deles inn i en kjerne, med attraktive og stabile jobber som fylles av faglærte arbeidstakere med spesifikk kompetanse, og en periferi preget av det motsatte, der de ufaglærte arbeiderne skiftes ut langt hyppigere. Både kapittel 5 (av Friberg og Midtbøen), og kapitlene 6, 7 og 12 tar for seg hvor viktige slike prosesser er, ikke bare for arbeidsmarkedet og arbeidsgivere i stort, men også for de individuelle arbeidstakernes vilkår og ikke minst for arbeidernes forhandlingskraft gjennom fagbevegelsen.